

دلالت های قرآنی تربیت مهدوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

فریده رضایی^۱

معصومه شریفی^۲

چکیده

پژوهش حاضر، با هدف مشخص کردن مبانی قرآنی تربیت مهدوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تدوین و با روش کتابخانه ای به صورت تحلیل محتوا انجام شده است. در این نوشتار، ضمن تبیین مفهوم هویت اخلاقی فرد منتظر، راهکارهای تسهیل کننده پرورش هویت اخلاقی نوجوانان در خانواده، محیط آموزشی و رسانه، مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اهمیت شکل گیری هویت اخلاقی نسل منتظر و مهدی یاور در زمینه سازی ظهور و توجه به پرورش هماهنگ سه بعد؛ شناختی، عاطفی و رفتاری در آن؛ راهکارهای تسهیل کننده شکل گیری هویت اخلاقی منتظر، در سطح محیطی ارائه می شود. به سبب اهمیت و نقش اساسی نظام خانواده، آموزش و پرورش و رسانه، برای به کارگیری هریک از نهادهای یادشده، برای پرورش هویت اخلاقی نسل منتظر، براساس دیدگاه روان شناسی راهکارهایی ارائه شده است. در این پژوهش گزاره های ارزشی مربوط به تربیت مهدوی با مبنا قراردادن آیات قرآن کریم، در راستای شکل گیری جامعه اسلامی تبیین شده است.

کلیدواژه ها: تربیت مهدوی، دلالت های قرآنی، سند تحول بنیادین، مهدویت و انتظار.

۱. گروه الهیات، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران؛ F.rezaie@cfu.ir

۲. گروه آموزشی الهیات، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران، نویسنده مسئول r_sharifi_masoomeh@yahoo.com

۱. مقدمه

مسئله تربیت مهدوی، از مسائلی است که از دیرباز مورد توجه اندیشمندان مسلمان و ارباب تعلیم و تربیت بوده است. هدف اساسی از این پژوهش، بررسی چگونگی‌های پردازش به تربیت مهدوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، با تأکید بر بنیادهای قرآنی است. بر همین اساس، پرسش اساسی نیز چنین خواهد بود: تربیت مهدوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش؛ با تأکید بر بنیادهای قرآنی چگونه است؟ در صورت پاسخ به پرسش اصلی و برخی پرسش‌های پیرامونی است که پژوهشگران می‌توانند ادعا نمایند به اهداف پژوهش دست یافته‌اند.

پرداختن به این مسئله، از این جهت دارای اهمیت است که اولاً خود مسئله موعود منجی و مهدویت، دارای اهمیت ویژه نزد همه ادیان الهی - و به ویژه آیین مقدس اسلام - است؛ ثانیاً ساز و کارهای تربیت در گستره اعتقاد به مهدویت، از مسائل برجسته در نظام تعلیم و تربیت اسلامی است. این پژوهش، با ابزار فیش، به روش کتاب‌خانه‌ای و به صورت تحلیل محتوا صورت می‌پذیرد.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر، با مروری بر پژوهش‌های انجام گرفته پیرامون مسئله مورد پژوهش در دو دهه گذشته به سامان رسیده است. پژوهش‌های قابل توجهی در مورد آیات مهدوی در قرآن کریم انجام گرفته است که به طور عمده با تفاسیر روایی همراه است. فقیهی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود با عنوان «تبیین هویت اخلاقی فرد منتظر و راهکارهای پرورش آن در نوجوانان» که با هدف تبیین هویت اخلاقی فرد منتظر و بررسی راهکارهای پرورش آن در نوجوانان انجام شده است. در این نوشتار، ضمن تبیین مفهوم هویت اخلاقی فرد منتظر، راهکارهای تسهیل‌کننده پرورش هویت اخلاقی نوجوانان در خانواده، محیط آموزشی و رسانه بررسی شده است. با توجه به اهمیت شکل‌گیری هویت اخلاقی نسل منتظر

و مهدی‌ی‌آور در زمینه‌سازی ظهور و توجه به پرورش هماهنگ سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری در آن، راهکارهای تسهیل‌کننده شکل‌گیری هویت اخلاقی منتظر در سطح محیطی ارائه شده است. همچنین به سبب اهمیت و نقش اساسی نظام خانواده، آموزش و پرورش و رسانه - که نوجوانان بیشترین تعامل را با آنان دارند - برای به‌کارگیری هر یک از نهادهای یادشده برای پرورش هویت اخلاقی نسل منتظر، راهکارهایی بر اساس دیدگاه روان‌شناسی ارائه گردیده است.

مرادی و همکاران (۱۳۹۴)، در مقاله خود با عنوان «طراحی الگوی برنامه درسی معنوی در راستای تربیت زمینه‌ساز راهبردها و راهکارهای اجرایی آن» باهدف ارائه الگوی مطلوب برنامه درسی معنوی در راستای تربیت زمینه‌ساز با راهبردها و راهکارهای اجرایی آن برای نظام تعلیم و تربیت نگاشته شده است که با اشاره‌ای کوتاه به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، به معرفی مبانی نظری برنامه درسی و عناصر آن مبادرت ورزیده و به ترسیم الگوی پیشنهادی در همین راستا پرداخته است.

پژوهش‌هایی هم در ابعاد مختلف تربیت مهدوی صورت گرفته است از جمله: بقایی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله «الگوی مفهومی- عملیاتی راه‌اندازی راهبردهای تربیت مهدوی در نظام آموزش کشور» که در آن بیان نموده است. محور مشترک و تاکید قاطع ابعاد گوناگون تربیت الهی مبتنی بر آموزه‌های دینی و فقهی شیعی، همانا کوشش برای تربیت انسان‌هایی موحد، امیدوار به آینده و منتظر مصلح جهانی است که با توجه به رویکرد تربیت مهدوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به معرفی الگو با هدف شناسایی، تبیین و نهادینه ساختن راهبردهای عملیاتی تربیت مهدوی در حوزه‌های سه‌گانه مغز افزار، نرم افزار و سخت افزار نظام تعلیم و تربیت کشورمان پرداخته است. سرمدی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «نقش معلم در زمینه‌سازی ظهور و تحقق جامعه مهدوی» به این نتیجه دست یافته است که تعلیم و تربیت و معلم - به طور ویژه - می‌توانند با ایجاد آمادگی در نسلی منتظر و پویا، زمینه‌ساز ظهور آخرین منجی، حضرت مهدی باشد. موسوی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «مدرسه مهدوی درآمدی بر فلسفه و نظام آموزش و پرورش زمینه‌ساز ظهور» به جایگاه

مهم مدرسه مهدوی اشاره نموده و نوشته است: مدرسه مهدوی، مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، نقش محوری و مهمی را در زمینه سازی برای ظهور ایفا می کند. از سوی دیگر، آموزه مهدویت و انتظار از ظرفیت ها و دلالت های فراوان تربیتی برای تاسیس فلسفه و نظام آموزش و پرورش مهدوی برخوردار است و به این نتیجه رسیده است که زمینه سازی و آماده کردن جامعه متناسب با شرایط و مقتضیات فرهنگ و ارزش های دینی و توحیدی جهت ظهور منجی بشر، نیازمند توجه به نقش انسان و نیروسازی است.

اگر چه پژوهش های زیادی درباره آیات قرآن با تفسیر یا تاویل مهدویت و تربیت مهدوی صورت گرفته است؛ ولی موردی درباره دلالت های قرآنی تربیت مهدوی در سند تحول آموزش و پرورش که هدف اصلی این پژوهش است مشاهده نشد. در این پژوهش، گزاره های ارزشی مربوط به تربیت مهدوی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بر اساس مفاهیم برگرفته از سند تحول با مبنای آیات قرآن کریم در راستای شکل گیری جامعه اسلامی استخراج و مورد تبیین قرار گرفته است.

۳. مفهوم شناسی

۱.۳. تربیت مهدوی

مراد از «تربیت مهدوی» در این پژوهش، عبارت است از تربیت انسان - اعم از پیر و جوان، زن و مرد - بر پایه باورمندی به منجی موعود و مهدویت.

۲.۳. سند تحول

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، معطوف به چشم اندازی است که در افق روشن ۱۴۰۴ است یا هدف ترسیم ایرانی پیشرفته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویتی اسلامی انقلابی، الهام بخش جهان اسلام همراه با تعاملی سازنده و مؤثر در عرصه روابط بین الملل است.

۳.۳. دلالت های قرآنی

مراد از «دلالت های قرآنی» در این پژوهش، عبارت است از شواهد و نشانه های گزاره های ارائه شده در این متن که در قرآن کریم وجود دارد.

۴. سند تحوّل و تربیت مهدوی

۴.۱. دستیابی به قله های قرب الهی

ظهور و اوج حقیقت حیات طیبه، از نشانه های نزدیک شدن به خداوند متعال در جامعه جهانی مهدوی است. رسیدن به قرب الهی، مشخصاتی دارد که سند تحوّل به آن پرداخته است: «وضع مطلوب زندگی بشر در همه ابعاد و مراتب، بر اساس نظام معیار اسلامی (مبانی و ارزشهای مقبول دین الهی) است که تحقق آن باعث دستیابی به غایت زندگی یعنی قرب الی الله خواهد شد. این گونه زندگانی، مستلزم ارتباط آگاهانه و اختیاری با حقیقت هستی و تشدید رابطه ی با او در همه شئون فردی و اجتماعی زندگی است که باید بر اساس انتخاب و التزام آگاهانه و آزادانه ی نظام معیار متناسب با دین اسلام باشد بنابراین، یکی از مشخصات اصلی حیات طیبه، تکیه بر ارزش غایی زندگی - قرب الی الله - و نظام معیار متناسب با آن یعنی مبانی و ارزش های مقبول دین اسلام است. زیرا با توجه به لزوم پذیرش ربوبیت خداوند متعال، به عنوان یگانه رب حقیقی جهان و انسان، این نظام معیار، جهت اساسی نحوه تحقق حیات طیبه را در همه مراتب و ابعاد زندگی با این نظام (تقوا)، وجه تمایز اساسی حیات طیبه از زندگی غیر دینی (سکولار) رایج محسوب میشود. که نقطه اوج و حقیقت آن در جامعه جهانی مهدوی محقق می گردد» (سند تحوّل، ص ۱۳). محور اساسی تبیین یافته در سند تحوّل، تلاش همه جانبه در مسیر قرب الهی است که منجر به تحقق مجتمع توحیدی، صالح و شایسته می گردد. جامعه ای که تبلور حیات طیبه زینت بخش آن است، محورهای اساسی چنین جامعه ای، توحید، عدالت، جهانی شدن و حیات طیبه است که در متن سند تحوّل بنیادین آموزش و پرورش به آن اشاره شده است؛ این محورها با توجه به آیات نورانی قرآن کریم مورد بررسی قرار می گیرد.

۱۰۱۰۴. توحید

«وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (نور: ۵۵)؛ خداوند به کسانی از شما که مؤمنند و کارهای شایسته انجام داده‌اند وعده داده که حتماً آنان را در زمین جانشین [اقوام به هلاکت رسیده] کند، همان‌گونه که پیشینیان آنان را جانشین [دیگران] گردانید، و به یقین، دینشان را که برای آنان پسندیده به سودشان استوار و پابرجا کند، و حتماً ترس آنان را [از دشمنان] به امنیت تغییر دهد، [این در حالی است که] مرا می‌پرستند، [و] چیزی را شریک من قرار نمی‌دهند، آنان که پس از این [نعمت‌های ویژه] ناسپاسی ورزند البته منحرف و نافرمانند.»

طبق آیه شریفه وعده گاه اهل ایمان و صالحان، زمینی است که در آن جانشین می‌شوند و دین مورد رضایت خداوند پابرجا می‌گردد و خدا را خالصانه و موحدانه می‌خوانند و هیچ چیزی شریک خدا قرار نمی‌دهند و شرک رخت بر می‌بندد. از امام سجاد و امام محمد باقر و امام جعفر صادق روایت شده است که این آیه در مورد شیعیان ما اهل بیت است و این وعده جانشینی به دست مهدی این امت انجام می‌شود. (حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ص ۶۲) و همان‌گونه که در متن فوق الذکر از سند تحول آمده است اوج پذیرش ربوبیت خدای یگانه در جامعه مهدوی تحقق می‌یابد که چنین جامعه‌ای هنوز تحقق نیافته است.

این مجتمع طیب و طاهر با صفاتی که از فضیلت و قداست دارد هرگز تاکنون در دنیا منعقد نشده، و دنیا از روزی که پیامبر ﷺ مبعوث به رسالت گشته تاکنون، چنین جامعه‌ای به خود ندیده، ناگزیر اگر مصداقی پیدا کند، در روزگار مهدی ﷺ خواهد بود. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۵، ص ۲۱۵)

- «أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (آل عمران: ۸۳)؛ آیا (یهود و نصاری و مشرکان بعد از این همه دلایل روشن و نشانه‌های استوار بر حقانیت دین خدا) غیر دین خدا را خواستارند؟ در حالی که هرکس در آسمان‌ها و زمین است

خواه و ناخواه تسلیم خداوند است، و همه را به سوی او بازمی گردانند.» امام صادق علیه السلام بعد از تلاوت این آیه شریفه فرمودند: «إِذَا قَامَ الْقَائِمُ عليه السلام لَا يَبْقَى أَرْضٌ إِلَّا تُودَى فِيهَا شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عليه السلام رَسُولُ اللَّهِ (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۲، ص ۳۴۰)؛ هنگامی که قائم عليه السلام ما قیام کرد جایی در روی زمین باقی نمی ماند مگر اینکه در آنجا صدای: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ بلند می شود.»

۲.۱.۴. عدالت

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ» (ملک: ۳۰)؛ بگو: به من خبر دهید، اگر آب [آشامیدنی] شما [به زمین] فرو رود، چه کسی آب روان برایتان خواهد آورد؟ آیه شریفه به شاخص مهم حکومت امام زمان که عدالت است تاویل شده است و در روایاتی از ائمه علیهم السلام، این آیه به ظهور حضرت مهدی علیه السلام و عدل جهان گستر او تفسیر شده است. «(حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۵، ص ۳۸۷) جامعه‌ای که عدالت مشخصه بارز آن می باشد، اثری از ظلم و ستم در هیچ زمینه‌ای نمی باشد و عدالت همه جنبه‌های زندگی بشر فردی، اجتماعی، سیاسی، قضایی، اقتصادی، حقوقی را فرا می گیرد. در روایتی فضیل می گوید از حضرت ابو عبدالله شنیدم که امام فرمود: سوگند به خدا که او عدالت خود را بر آنها در داخل خانه‌هایشان همانند گرمی و حرارت وارد نماید. (نعمانی ۴۳۴ق، ص ۲۱۸) عدالت یکی از محورهای اصلی جامعه اسلامی است که در جامعه مهدوی ظهور کامل دارد؛ چنانکه در سند تحول آمده است: «در جامعه اسلامی که مظهر تحقق بعد اجتماعی حیات طیبه به شمار می آید، پیوندها خشونت آمیز (ناشی از ترس و تهدید و ارعاب) یا انتفاعی (ناشی از سودگرایی و استثمار یا استخدام دیگران) نیست بلکه ارتباط میان اعضای جامعه به ارزشهای انسانی و اخلاقی، معرفت، محبت و اطاعت از خدا (پیروی آگاهانه و اختیاری از نظام معیار دینی) معطوف است. در چنین جامعه‌ای روابط ظالمانه و تعصبات نژادپرستانه طرد می شود.» (سند تحول، ص ۱۲ و ۱۳)

۳.۱.۴. جهانی شدن

«هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»

(توبه: ۳۳)؛

اوست کسی که فرستاده خود را با هدایت و آیین درست روانه کرد، تا آن را بر هرچه دین است فائق گردانند، هر چند مشرکان را ناخوش آید. این آیه شریفه به جهانی شدن اسلام در حکومت حضرت مهدی اشاره دارد.»

امام کاظم در مورد این آیه فرمود در هنگام ظهور قائم دین حق بر همه ادیان غلبه می یابد. (فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۳۳۸) امام محمد باقر علیه السلام هم فرمودند: همانا آن اتفاق هنگامی صورت می گیرد که مهدی آل محمد ظاهر شود، پس کسی باقی نمی ماند مگر اینکه به نبوت محمد ایمان بیاورد. (بحرانی، ۱۳۸۹، ج ۴، ص ۵۹۷)

﴿فَاتَّخِذُوا لِلَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّمَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ﴾ (اعراف: ۷۲)؛ پس او و کسانی را که با او بودند به رحمتی از خود رها کنید و کسانی را که آیات ما را دروغ شمردند و مؤمن نبودند ریشه کن کردیم. آیه شریفه وعده رهایی و ریشه کن نمودن کذب و کفر به انسان های صالح می دهد.»

از جمله شعارهایی که در قرن اخیر بسیار شنیده شده است تشکیل جامعه جهانی است، محور چنین جامعه ای خواسته ها و شعارهای مستکبرین است که بر اساس شرک و تسلط همه جانبه بر جامعه بشری رقم می خورد. اما جامعه جهانی قرآنی یک جامعه جهانی است که اساس آن توحید می باشد، بنابراین یکی از مباحثی که امروزه به صورت جدی مطرح می شود، جهانی شدن حکومت مهدی (عجل الله فرجه الشریف) به عنوان یک حکومت جهانی است. قیام او فلسفه ای جهانی دارد و الگوی اسلامی جهانی شدن را می توان همان حکومت مهدی دانست. (پورقیومی، ۱۳۹۲، ص ۵۶)

۴، ۱، ۴. حیات طیبه
﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (نحل: ۹۷)؛ هر کس از مرد یا زن که مؤمن باشد و کار شایسته کند، حتماً به زندگی پاک و پسندیده ای زنده اش می داریم و قطعاً مزدشان را نیکوتر از آنچه انجام داده اند، پاداش خواهیم داد.»

حیات طیبه افاضه الهی است که خداوند به بندگان مومنش وعده داده است، حیات

اهل ایمان با عمل صالح است. حیات طیبه‌ای که خداوند به زن و مرد نکو کردار وعده داده است حیاتی حقیقی و جدید است که مرتبه‌ای بالا و والا از حیات عمومی و دارای آثار مهم می‌باشد؛ حیاتی است حقیقی و واقعی که خدا آن را به کسانی که سزاوارند افاضه می‌فرماید. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۳، ص ۴۹۳)

حیات طیبه ابعاد فردی و اجتماعی دارد و فرایند تعریف شده تعلیم و تربیت در سند تحول در مسیر تحقق جامعه‌ای است که حیات طیبه انسانی در آن ظهور می‌یابد جامعه‌ای که آحاد آن براساس ایمان به خدا و عمل صالح در آرامش به دور از ظلم و ستم و اضرار حقوق زندگی می‌کنند و همه این امور در مسیر ایجاد جامعه پاک توحیدی می‌باشد و ویژگی با عظمت توحید در حکومت امام زمان به صورت اتم و اکمل تحقق می‌یابد. در سند تحول هم آمده است: «محور اصلی و اساسی حیات طیبه نیز توحید است. این نهاد (آموزش و پرورش) مأموریت دارد زمینه دستیابی دانش آموزان در سنین لازم التعلیم به مراتبی از حیات طیبه در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و جهانی را بصورت نظام مند، همگانی، عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخش فراهم سازد.» (سند تحول، ص ۲۰) توحید، عدالت، جهانی شدن و حیات طیبه جامعه را به حقیقت عبودیت که همان قرب الهی است می‌رساند و وظیفه آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهمترین نهادهای تعلیم و تربیت این است که زمینه لازم برای سیر در این مسیر برای دانش آموزان فراهم سازد تا به حقیقت عبودیت دست یابند. مهم‌ترین دلیل ضرورت موعود جهانی، همان فلسفه بعثت انبیا که فلسفه خلقت نیز هست می‌باشد، فلسفه خلقت، عبادت و عبودیت است و حقیقت عبودیت، تقرب به خداست. (پورقیومی، ۱۳۹۲، ص ۵۷ به نقل از استاد مطهری) و حیات طیبه که حیات اهل ایمان با عمل صالح است در همین جامعه جهانی مهدوی تحقق می‌پذیرد.

۲.۴. ولایت مداری در تمام ساحت‌ها

یکی دیگر از زمینه‌های تحقق جامعه مهدوی، ولایت مداری در تمام ساحت‌ها برای تحقق جامعه عدل جهانی است که این‌گونه در سند تحول به آن اشاره شده است: «نظام

آموزشی موظف است سیاست‌های تعلیم و تربیت رسمی کشور را با محوریت آموزه‌های قرآن کریم، نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و حضرت فاطمه زهرا علیها السلام و ائمه معصومین علیهم السلام به ویژه امام زمان عجل الله تعالی فرجه و ولایت مداری در تمام ساحتها برای تحقق جامعه عدل جهانی (جامعه مهدوی) قرار دهد. (سند تحول، ص ۱۵) یعنی تعلیم و تربیت در مسیر ولایت مداری معصومین باشد که نقطه اوج آن شناخت و معرفت، محبت و پیروی از امام زمان می باشد. «ساحت‌های مندرج در فلسفه تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران، اعتقادی، عبادی و اخلاقی، زیبا شناختی و هنری، اقتصادی و حرفه‌ای، علمی و فناورانه می باشد.» (سند تحول، ص ۱۱) در سند تحول بر ولایت‌مداری در تمام این ساحت‌ها تاکید شده است. ولایت پیامبر عظیم‌الشان و امامان معصوم علیهم السلام به خصوص وجود مبارک امام زمان محور اصلی ولایت در این مقاله می باشد که مورد بحث قرار می دهیم.

واژه ولایت در معانی «حُبّ و دوستی»، «نصرت و یاری»، «متابعت و پیروی» و «سرپرستی» استعمال شده که وجه مشترک همه این معانی همان قرب معنوی است. (خارستانی و همکار، ۱۳۹۳ به نقل از جوادی آملی) ولایت به همه معانی فوق‌الذکر در رابطه با معصومین معنی می یابد:

ولایت به فتح واو به معنی محبت است، در وجوب محبت و دوستی اولیای خدا تردیدی نیست. (موسوی اصفهانی، ۱۳۸۶ ص ۳۳) ولایت در راه خدا شامل دوستی بنده نسبت به خداوند، دوستی بندگان مومن خداوند نسبت به همدیگر و دوستی مومنین نسبت به پیامبر اکرم و معصومین علیهم السلام می باشد. (خارستانی و همکار، ۱۳۹۳) محبت در راه خدا از نشانه‌های ایمان است. از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: از محکمترین گیره‌های ایمان این است که شخص در راه خدا محبت کند و در راه خدا حکم گیرد و در راه خدا ببخشد و در راه خدا منع کند. (کلینی، ج ۳، ص ۱۸۹)

ولایت به کسر واو به معنی سلطه و استیلاء و سرپرستی است و هرگاه یقین و باور داشته باشیم که آن حضرت در تمام آنچه متعلق به ما است از خود ما شایسته‌تر است بر خود لازم خواهیم دانست که در همه چیزهایی که مورد علاقه ما است آن حضرت را اولی و شایسته‌تر

بدانیم. (موسوی اصفهانی، ۱۳۸۶، ص ۳۳۵) بنابراین محبت به اولیای الهی در کامل‌ترین شکل آن دوستی و محبت به امام زمان است که صبغه ولایت مداری انسان را کامل می‌کند. و پذیرش سرپرستی امام زمان در پی محبت و معرفت هر چه بیشتر امام زمان تحقق می‌یابد و این امری مهم است که سند تحول در صدد ایجاد آن است. آیاتی از قرآن کریم که به ولایت تفسیر شده است در هر دو معنای سرپرستی و دوستی به کار رفته است و می‌تواند مبنای قرآنی ولایت‌پذیری مورد بحث در سند تحول باشد.

﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا﴾ (بقره: ۱۴۸)؛ در نیکی‌ها و اعمال خیر بر یکدیگر سبقت جویید هر جا باشید خداوند همه شما را حاضر می‌کند. امام محمد باقر علیه السلام در مورد آیه شریفه فرمودند: «الخيرات، الولایه» (بحرانی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۰۶ و نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۲۳۲) واژه خیرات در آیه را به ولایت معنا فرمودند و امام زمان از مصادیق ولایت هستند. ابوبصیر از امام صادق روایت کرده که آن حضرت فرمود: این آیه در مورد حضرت قائم و یاران او نازل شده و آنان بدون قرار قبلی گرد هم می‌آیند. (نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۳۴۱)

ولایت مداری در همه ساخت‌های تعلیم و تربیتی در مودت و دوستی اهل بیت علیهم السلام تجلی می‌یابد و این دوستی، اطاعت و پیروی کامل را به دنبال دارد.

﴿ذَلِكَ الَّذِي يَبْسُرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ (شوری: ۲۳)؛ این پاداشی است که خداوند بندگانش را که برخوردار از ایمانند و کارهای شایسته انجام داده‌اند به آن مژده می‌دهد، بگو: از شما در برابر رسالتم هیچ پاداشی جز مودت به نزدیکانم درخواست ندارم، هر کس کار نیکی انجام دهد بر نیکی‌اش می‌افزاییم، به راستی خداوند بسیار آمرزنده و عطاکننده پاداش فراوان در برابر عمل اندک است. «مودت فی القربی» همان ولایت مداری است که در سند تحول بر و جود آن در همه ساخت‌های اعتقادی، عبادی و اخلاقی، زیبا شناختی و هنری، اقتصادی و حرفه‌ای، علمی و فناورانه تاکید شده است. قریبی به معنی خویشاوند و نزدیکان و مراد از آن در آیه شریفه، اهل بیت پیامبر می‌باشد. «قریبی» یعنی: اهل بیت (بحرانی، ۱۴۲۷ق، ص ۲۰) با اینکه پیامبران در مقابل عمل خطیر رسالت طبق آیه

قرآن درخواست مزدی ندارند اما این آیه شریفه مزد رسالت پیامبر را دوستی خویشان می‌داند. علاوه بر اینکه مودت خاندان پیامبر اجر رسالت است نشانه شوق و علاقه به ظهور آن بزرگوار (امام زمان) و تشریف به لقاء و زیارت آن حضرت خواهد بود. (نظری منفرد، ۱۳۸۹، ص ۳۴۷)

۳.۴. آموزه‌های مهدویت و انتظار مهمترین رسالت در عصر غیبت

در سند تحول گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی بیان شده است از

جمله:

«آموزه‌های بنیادین مهدویت و انتظار که رمز هویت اسلام ناب و عامل حیات و بقای آن در عصر غیبت است. به عنوان مهمترین رسالت منتظران در عصر غیبت می‌باشد.» (سند تحول، ص ۱۶) آموزه‌های مهدویت یعنی هرآنچه لازم است در مورد شناخت و پذیرش امام زمان دانسته شود؛ مانند: عصر غیبت، عصر ظهور و ویژگی‌های یاران امام زمان در حیطه آموزه‌هایی مهدوی قرار می‌گیرد به خصوص شناخت جایگاه انتظار در عصر غیبت از مهمترین مسائلی است که درک صحیح آن نقش موثری در جهت‌گیری تعلیم و تربیت دارد و در حیطه فوق الذکر مهمترین رسالتی است که لازم است اولیای تعلیم و تربیت قشر متعلم را در آن راستا قرار دهند، یکی از منابع مهم آموزه‌های مهدویت، قرآن کریم می‌باشد. با توجه به اینکه آیات مبارکه بی‌شماری از قرآن اشاره به مهدویت دارد و ائمه علیهم‌السلام یا ظاهر آن آیات را تفسیر به امام زمان نموده‌اند یا باطن آیات را به امام زمان تاویل نموده‌اند و یا امام زمان را مصداقی از آیه دانسته‌اند و همچنین آیاتی که به مصداق ایمان به غیب و یا عصر ظهور و یاران امام زمان اشاره دارد؛ به معرفی بنیادهای قرآنی سند تحول در این موضوع می‌پردازیم:

۱.۳.۴. امام زمان و ظهور

«بَقِيْتُ اللَّهُ خَيْرَ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (هود: ۸۶)؛ آنچه خداوند [از کسب و کارتان سود] باقی می‌گذارد اگر مؤمن هستید برای شما بهتر است، من بر شما [مسلط و] نگهبان نیستم.» «بقیه الله» در آیه شریفه به وجود مبارک امام زمان تطبیق شده است. «بقی» ثَبَّت و دَامَ و باقی به معنای ثابت و دائم است و هر چیزی که از سوی خدا

برای ما ثابت شود و باقی بماند «بقیة الله» است. اگر بقیة به رحمت تفسیر شود و خطاب به امامان بیاید که «أنتم بقیة الله فی عباده» درست است؛ زیرا رحمت باقی در میان بازماندگان خدا امامان هستند. (حسینیان قمی، ۱۳۹۳، ص ۳) روشن است که بهترین نمونه باقی مانده از سوی خداوند، همان حجت‌های الهی هستند. خداوند آنان را برای ما نهاده است، نه حاکمان ستمگر و جائر را. آنان حجت‌های الهی اند که از سوی خدا برای ما قرار داده شده‌اند. آنان هم بقیة الله هستند و هم برای ما بهتر، که «بِقِیةُ اللَّهِ خَیْرٌ لَّكُمْ» با توجه به آن چه گفته شد، الهام‌گیری از آیه و تطبیق آن بر حجت‌های الهی و امامان معصوم، به ویژه بر حضرت مهدی کاملاً صحیح و هماهنگ با آیه و مفاد عام آن است. (همان) «وَلَسِنِ أَنْتَصِرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَیْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ (شوری: ۴۱)؛ و هر که پس از ستم [دیدن] خود یاری جوید [و انتقام گیرد] راه [نکوهشی] بر ایشان نیست.» این آیه شریفه نظر به ظهور امام زمان دارد. امام باقر در مورد این آیه فرمود: ذلک القائم اذا قام انتصر من بنی امیه و من المکذبین و النصاب. (بحرانی، ۱۴۲۷ق، ص ۲۰۸)

آیه به انتقام گرفتن امام زمان و یارانش از بنی امیه و تکذیب کنندگان و ناصبی‌ها تفسیر شده است.

«ثُمَّ تُنَجِّی رُسُلَنَا وَالَّذِیْنَ آمَنُوا کَذَلِکَ حَقًّا عَلَیْنَا نُنَجِّی الْمُؤْمِنِیْنَ (یونس: ۱۰۳)؛ آن‌گاه پیامبرانمان و مؤمنان را [در روز نزول عذاب] نجات می‌دهیم، این‌گونه، مؤمنان را نجات می‌بخشیم که این حقی لازم بر عهده ماست.» این جمله بیانگر وعده جمیلی است به رسول خدا و به مومنین از این امت، که خدای تعالی آنان را نجات خواهد داد و بعید نیست از اینکه در این جمله نام رسول خدا را نیاورده و تنها فرموده: مومنین را نجات می‌دهیم با اینکه در مورد امت‌های سابق رسولان را با مومنین ذکر کرده بود، استفاده شود که رسول خدا ﷺ این نجات موعود را درک نمی‌کند و خدای تعالی بعد از رحلت آنجناب، مومنین امتش را نجات می‌دهد. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۰، ص ۱۷۹)

خداوند نجات مومنین از امت پیامبر اکرم را حقی لازم می‌داند و این وعده با ظهور امام زمان تحقق می‌یابد.

۲، ۳، ۴. ایمان به غیب

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ (بقره: ۲ و ۳)؛ این است کتابی که در [حقانیت] آن هیچ تردیدی نیست [و] مایه هدایت تقوایبیشگان است.﴾

آنان که به غیب ایمان می آورند و نماز را برپا می دارند و از آنچه به ایشان روزی داده ایم انفاق می کنند.

یکی دیگر از آموزه های قرآن کریم در ارتباط با مهدویت، ایمان به غیب است و ایمان به امام زمان مصداق ایمان به غیب است. رسول اکرم در حدیثی که دوازده امام را نام بردند فرمودند: خوشا به حال کسانی که در زمان غیبت او (امام زمان) صبورند و خوشا به حال کسانی که بر محبت او پا برجا هستند، آنها کسانی هستند که (خداوند) در قرآن توصیفشان کرده و فرموده است ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ سپس فرمود ﴿أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (مجادله: ۲۲)؛ آنان حزب خدا هستند. حزب خدا رستگار است. (بحرانی، ۱۴۲۷ق، ص ۸) همچنین در روایتی از یحیی بن ابی القاسم نقل شده است که: از امام صادق از تفسیر این آیه (آیه ۲، سوره بقره) پرسش کردم؛ فرمود: «متقین» شیعیان علی و غیب همان حجت غائب است و شاهد آن نیز این قول خدای تعالی است: ﴿وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِيَّ فَانْتَظِرُوا﴾ (یونس: ۲۰). (ابن بابویه، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۱۴)

۲، ۳، ۴. یاران امام زمان

﴿قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أُوِّىَ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾ (هود: ۸۰)؛ گفت: ای کاش! برای دفع شما نیرویی شدید داشتم، یا به پناهگاه استواری مأوا می گرفتم!﴾

بحرانی به نقل از تفسیر عیاشی می گوید: «قُوَّةٌ» حضرت قائم عجل الله فرجه است و «رُكْنٍ شَدِيدٍ» سیصد و سیزده یار امام زمان می باشد. (بحرانی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۱۰)

﴿لَئِن أَخَّرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَّا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ (هود: ۸)؛ و اگر عذاب را تا چندگاهی از آنان به تاخیر افکنیم حتما خواهند گفت چه چیز آن را باز می دارد آگاه باش روزی که [عذاب] به آنان برسد

از ایشان بازگشتنی نیست و آنچه را که مسخره می‌کردند آنان را فرو خواهد گرفت. ﴿أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ﴾ در آیه شریفه مورد نظر این بحث است:

و چه بسا ممکن است که منظور از امت، جماعت باشد، و معنای آیه این باشد که «و اگر ما عذاب کفار را تا رسیدن جماعتی معدود تاخیر بیندازیم، خواهند گفت: چرا آن عذاب را نفرستاد»، و منظور از «جماعت معدود» مؤمنین باشد، چون خدای سبحان وعده داده که روزی، این دین را به دست قومی صالح تایید می‌کند، قومی که هیچ چیزی را بر دین خدا مقدم نمی‌دارند، و چون این قوم فراهم آیند در آن هنگام خدای تعالی دینی را که برای آنان پسندیده بلا مانع و بدون مزاحم می‌کند. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۳)

همچنین امام محمد باقر اصحاب امام زمان را سیصد و سیزده نفر می‌دانند و سوگند یاد کردند که آنها همان «أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ» هستند که خداوند در این آیه فرموده است که یکباره جمع می‌شوند مثل جمع شدن به یکباره ابرهای پراکنده پاییزی. (عیاشی، ج ۲، ص ۱۵ و کلینی، ج ۸، ص ۳۱۳)

﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ (حج: ۳۹)؛ به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردید اجازه جهاد داده شده است چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند و به یقین خدا بر یاری آنها تواناست. امام محمد باقر علیه السلام در مورد این آیه فرمودند، این آیه در مورد قائم و یارانش است و خداوند وعده یاری داده است چون فرمود: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ خداوند بریاری آنها توانا است» و فرمود: «كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرَ الْمُؤْمِنِينَ» (روم: ۴۷)؛ یاری مومنین حقی است بر عهده ما. قائم و یارانش یاری شوندگان هستند، آنها لشکر الهی هستند و خداوند سبحان فرمود: ﴿إِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ﴾ (صافات: ۱۷۳)؛ همانا فقط لشکر ما غالب می‌شود. (حسینی استرآبادی، ۱۴۰۹، ص ۳۳۴)

۴.۳.۴. انتظار

برخی از آیات قرآن و روایات که به مسأله انتظار و منتظر اشاره دارد، بدین قرار است:

﴿فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ﴾ (یونس: ۲۰)؛ پس منتظر باشید که من هم با شما از

منتظرانم.

﴿فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ﴾ (اعراف: ۷۱)؛ پس منتظر باشید که من [هم] با شما از منتظرانم.﴾

امام رضا علیه السلام فرمود: «ما احسن الصبر و انتظار الفرج، اما سمعت قول العبد الصالح ﴿فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ﴾ چه نیکوست صبر و انتظار فرج، آیا نشنیدید سخن بنده صالح (حضرت هود) که گفته: منتظر بمانید من با شما از منتظران هستم. (عیاشی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۵۰)

﴿هَلْ يَسْتَنْظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَاَنْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ﴾ (یونس: ۱۰۲)؛ پس آیا جز مانند روزهای کسانی را که پیش از آنان درگذشتند انتظار می‌برند بگو انتظار برید که من [نیز] با شما از منتظرانم.﴾

﴿ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (یونس: ۱۰۳)؛ سپس فرستادگان خود و کسانی را که گرویدند می‌رهانیم زیرا بر ما فریضه است که مؤمنان را نجات دهیم.﴾
 شما چشم به راه عقاب خدا باشید که در دنیا مغلوب شده و کشته شوید و در آخرت نیز به عقاب الهی گرفتار شوید و من هم چشم به راه وعده خدا هستم که مرا بر شما نصرت و پیروزی دهد. و برخی گفته‌اند: معنای آیه این است که شما چشم به راه خواری کافران باشید که من هم چشم به راه عزت و سربلندی مومنان هستم. (طبرسی، ۱۳۵۰، ج ۱۱، ص ۲۷۶) ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (یونس: ۴۸)؛ به بیانی [تمسخرآمیز] می‌گویند:

اگر [تو و پیروانت] راست‌گویید این وعده [آمدن عذاب] چه زمانی است؟﴾
 امام حسن علیه السلام فرمود: «روزی پیامبر صلی الله علیه و آله برای ما خطبه خواند؛ خداوند تعالی از صلب حسن (امام عسکری علیه السلام)، حجت قائم علیه السلام که امام زمان خود و نجات‌دهنده‌ی دوستانش می‌باشد را بیرون می‌آورد. او پنهان می‌شود به گونه‌ای که دیگر دیده نمی‌شود. عده‌ای از اعتقاد به او برمی‌گردند و عده‌ای دیگر بر اعتقاد به او ثابت قدم باقی می‌مانند و می‌گویند: مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. اگر از دنیا جز روزی باقی نمانده باشد خداوند عزوجل آن روز را آنقدر طولانی می‌کند تا قائم علیه السلام خروج کرده و زمین را از عدل و داد پر نماید؛ همانطور که از ظلم و ستم پر شده بود. (بحار الأنوار، ج ۳۶، ص ۳۳۸)

﴿وَإِذْ يَقُولُ ابْنَ إِسْرَائِيلَ يَا قَوْمِ أَدْرِيقُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَوْقَعْتُمْ فِي الْقُلُوبِ قُرْبَانَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَبَنِي إِسْرَائِيلَ الَّذِينَ لَا يَأْمَنُونَ﴾ (هود: ۹۳)؛ شما انتظار بکشید من هم با شما در انتظارم. امام صادق علیه السلام صبر و شکیبایی و انتظار فرج چه نیک است! آیا این فرموده‌ی پروردگار متعال را نشنیده‌ای: ﴿وَإِذْ يَقُولُ ابْنَ إِسْرَائِيلَ يَا قَوْمِ أَدْرِيقُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَوْقَعْتُمْ فِي الْقُلُوبِ قُرْبَانَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَبَنِي إِسْرَائِيلَ الَّذِينَ لَا يَأْمَنُونَ﴾ (یونس: ۲۰)؛ انتظار بکشید. من نیز با شما منتظر می‌مانم؛ بنابراین این بر شما باد! بر صبر و شکیبایی؛ زیرا که فرج و گشایش تنها به دنیال یأس و ناامیدی می‌آید، و بدانید مردمی که قبل از شما بوده‌اند، از شما شکیباتر و صبورتر بوده‌اند. (بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۹)

﴿وَتُرِيدُ أَنْ تَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوكَ فِي الْأَرْضِ وَتَجْعَلَهُمْ أُمَّةً وَتَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾ (قصص: ۵)؛ ما می‌خواستیم به آنان که در [آن] سرزمین به زبونی و درماندگی سوقشان دادند نعمت [بازرزش] نجات از ستم فرعونیان را [عطا کنیم، و آنان را پیشوایان و وارثان] اموال و سرزمین‌های ستمگران [گردانیم].

ظاهر این آیه مربوط به بنی اسرائیل است و باطن آن آل محمد می‌باشد. (حسینی استرآبادی، ۱۴۰۹ق، ص ۴۰۶)

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (نور: ۵۵)؛ خداوند به کسانی از شما که مؤمنند و کارهای شایسته انجام داده‌اند وعده داده که حتماً آنان را در زمین جانشین [اقوام به هلاکت رسیده] کند، همان‌گونه که پیشینیان آنان را جانشین [دیگران] گردانید، و به یقین، دینشان را که برای آنان پسندیده به سودشان استوار و پابرجا کند، و حتماً ترس آنان را [از دشمنان] به امنیت تغییر دهد، [این در حالی است که] مرا می‌پرستند، [و] چیزی را شریک من قرار نمی‌دهند، آنان که پس از این [نعمت‌های ویژه] ناسپاسی ورزند البته منحرف و نافرمانند.

در روایت آمده است ابی عبدالله در مورد این آیه فرمودند: آیه در مورد علی بن ابی طالب و امامان از فرزندان ایشان می‌باشد و «لَيُمَكِّنَنَّ» به معنی ظهور امام قائم است. (استرآبادی،

۱۴۰۹ق، ص ۳۶۵)

همچنین ابوبصیر از امام صادق نقل می‌کند: این آیه در مورد حضرت قائم و یاران او نازل شده است. (نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۳۴)

در این راستا آشنا سازی نوجوانان و جوانان با مفهوم انتظار به گونه‌ای که نه تنها در باور، بلکه در رفتارهای آنان متجلی شود، می‌تواند بستر مناسبی را برای تعالی اخلاقی و انگیزه درونی برای رفتار بر اساس ارزش‌های اخلاقی را در آنان فراهم آورد و به طور متقابل با شکل‌گیری هویت اخلاقی در افراد جامعه، یکی از بسترهای اساسی ظهور فراهم می‌آید. (فقیهی و همکاران، ۱۳۹۴)

۴.۴. تربیت دانش آموزان منتظر امام عصر علیه السلام توانمندی تربیتی ممتاز جهت زمینه سازی جامعه جهانی مهدوی

چشم‌اندازی که سند تحول در رابطه با تربیت دانش آموزان مهدوی ترسیم نموده است به این بیان است:

«نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در افاق ۱۴۰۴، با اتکاء به قدرت لایزال الهی، مبتنی بر نظام معیار اسلامی، فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی و قوام بخش آنها و زمینه ساز جامعه جهانی عدل مهدوی و برخوردار از توانمندی‌های تربیتی ممتاز در طراز جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه، الهام بخش و دارای تعامل سازنده و مؤثر با نظام‌های تعلیم و تربیتی در سطح جهان، توانمند در زمینه سازی برای شکوفایی فطرت و استعدادها و شکل‌گیری هویت یکپارچه اسلامی، انقلابی - ایرانی دانش آموزان با توجه به هویت اختصاصی آنان؛ کارآمد، اثر بخش، یادگیرنده، عدالت محور و مشارکت جو، برخوردار از مریبان و مدیران مومن آراسته به فضائل اخلاق اسلامی، عامل به عمل صالح، تعالی جو و تحول آفرین، انقلابی، آینده‌نگر، عاقل، متعهد، امین، بصیر، حق شناس.» (سند تحول، ص ۲۱) در ادامه هدف کلان سند تحول را اینچنین بیان می‌کند: «تربیت انسانی موحد، مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیت‌ها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت، حقیقت جو و عاقل، عدالت خواه و صلح جو، ظلم ستیز، جهادگر، شجاع و ایثارگر و وطن دوست، مهرورز، جمع‌گرا و جهانی

اندیش، ولایت مدار و منتظر و تلاشگر در جهت تحقق حکومت عدل جهانی، با اراده و امیدوار، خودباور و دارای عزت نفس، امانتدار، دانا و توانا، پاکدامن و با حیا، انتخابگر و آزاد منش، متخلق به اخلاق اسلامی خلاق و کارآفرین و مقتصد و ماهر، سالم و بانشاط، قانون مدار و نظم پذیر و آماده‌ی ورود به زندگی شایسته فردی، خانوادگی و اجتماعی بر اساس نظام معیار اسلامی.» (همان، ص ۲۴) خداوند در کلام الله مجید صفات انسان الهی را در آیات کریمه بیان فرموده است: مثل ایمان، عمل صالح، علم و معرفت، تفکر و تعبد، مودت، صبر، خویشنداری، تقوی، عدل و انصاف، خیرخواهی، انفاق، ایثار، محبت، تولی، تبری، عبادت و بندگی، و می‌بینیم که روایات و احادیث معصومین علیهم‌السلام، منتظران را دارای همین صفات قرآنی معرفی می‌نماید، بنابراین انسان منتظر و تربیت شده مکتب مهدوی که سند تحول به ترسیم آن می‌پردازد همان انسان الهی با صفات قرآنی است، چنانکه می‌گوید: «استفاده از ظرفیت برنامه‌های درسی، منابع آموزشی، شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات، کتابخانه، فرصت اردوها و فعالیت‌های بیرون مدرسه به ویژه مساجد و کانونهای مذهبی برای تقویت معرفت و باور به معارف الهی به ویژه اعتقاد به توحید و معاد و ولایت و انتظار با رویکرد قرآنی، روایی و عقلانی در دانش آموزان.» (سند تحول، ص ۳۶) این مقاله به بعضی از صفات اساسی مندرج در سند تحول با بیان مبانی قرآنی آن می‌پردازد. مبانی صفات و مشخصات دانش آموز طراز جمهوری اسلامی ایران و غایت تکاملی آن را می‌توان در آیات کریمه زیر یافت:

۱.۴.۴. تعبد

تعبد ویژگی انسان منتظر امام زمان است که در اطاعت از فرامین الهی و شریعت به واسطه پیامبر و امامان معصوم تجلی می‌یابد و همین تعبد راه را برای حکومت امام زمان هموار می‌نماید. «قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (نور: ۵۴)؛ بگو خدا و پیامبر را اطاعت کنید پس اگر پشت نمودید [بدانید که] بر عهده اوست آنچه تکلیف شده و بر عهده شماست آنچه موظف هستید و اگر اطاعتش کنید راه خواهید یافت و بر فرستاده [خدا] جز ابلاغ آشکار [ماموریتی] نیست.»

علی بن ابراهیم در تفسیر آیه گفته است: آنچه بر عهده نبی اکرم است نبوت می باشد و آنچه بردوش شماست طاعت و فرمانبرداری می باشد، پس خداوند ائمه را مورد خطاب قرار داده و به آنها وعده می دهد که بعد از آن که مورد ظلم واقع شدند و حقشان غصب شد آنان را در زمین به حکومت می رساند؛ اشاره به حکومت امام زمان دارد. (بحرانی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۶۰۶ و حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ص ۶۱۶)

۲.۴.۴. عدالت خواهی

منتظر واقعی امام عصر عدالت خواه و خود نیز اهل عدالت است و عدالت در رفتار و گفتارش تجلی دارد با ظلم مبارزه می کند و خود نیز اهل ظلم نیست.

- در سند تحول به عدالت خواهی و خود سازی و تلاش برای تحقق عدالت به عنوان شاخصه اصلی تربیت شدگان نظام تعلیم و تربیت و محور اصلی حکومت جهانی مهدوی اشاره دارد چنانکه آمده است: «پرورش تربیت یافتگانی که دین اسلام را حق دانسته و آن را به عنوان نظام معیار می شناسند و به آن باور دارند و آگاهانه، آزادانه، شجاعانه و فداکارانه برای تکوین و تعالی اخلاقی خود و دست یابی به مرتبه ای از حیات طیبه و استقرار حکومت عدل جهانی مهدوی از آن تبعیت می نمایند و به رعایت احکام و مناسک دین و موازین اخلاقی مقید هستند.» (سند تحول، ص ۳۰) و همچنین می گوید:

«تکوین و تعالی جنبه های انسانی هویت دانش آموزان برای تقویت روابط حق محور، عدالت گستر و مهرورزانه با همه انسانها در سراسر جهان». (سند تحول، ص ۱۷)

خداوند در قرآن کریم یک دستور جامع عملی و اخلاقی به رسول اکرم می دهد که به مومنان اعلام فرماید و در ابتدای آن امر به قسط می نماید.

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾ (اعراف: ۲۹)؛ بگو: پروردگارم به میانه روی [در همه امور] فرمان داده است. ﴿قِسْطٌ يَعْنِي عَدْلٌ﴾، صفت جامعی که با رعایت آن بنده به کمال دست می یابد. علی بن ابراهیم می نویسد: ﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ أَيُّ بِالْعَدْلِ﴾ قسط به معنی عدل است. (قمی،

۳،۴،۴. تولی و تبری

یکی از ویژگی‌های مهم دانش آموز مهدوی که در چشم‌انداز سند تحول به آن اشاره شده است تولی و تبری می‌باشد که پیامد ولایت مداری است.

«ایجاد ساز و کارهای ترویج و نهادینه سازی فرهنگ ولایت مداری تولی و تبری، امریه معروف و نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار؛ زمینه سازی برای استقرار دولت عدل مهدوی بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» (سند تحول، ص ۳۳)

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (آل عمران: ۲۰۰)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، صبر کنید و ایستادگی ورزید و مرزها را نگهبانی کنید و از خدا پروا نمایید، امید است که رستگار شوید.

در اخبار زیادی مرابطه را تفسیر کردند در بودن با ائمه اطهار یعنی باید حفظ امام و شئون آن و دفع دشمنان و اخذ فرمایشات و اطاعت و ترک مخالفت امام نمود و این هم بیان مصداق است چون حفظ امام حفظ دین اسلام و قرآن است. (طیب، ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۲۶۲) و به حکم عقل و نقل ارتباط با امام زمان ضروری می‌باشد. از وظایف منتظران ظهور در عصر غیبت ارتباط با ولی عصر حجه بن الحسن المهدی است پیوند و ارتباط با قائم آل محمد ضرورت عقلی و نقلی دارد چون امام مرجعیت علمی و سیاسی جهانیان را برعهده دارد. (جوهری، ۱۳۹۹)

در بعضی روایات به طور مشخص، «رابطوا امامکم المنتظر» آمده است مثل این روایت از امام محمد باقر در مورد آیه فوق‌الذکر نقل شده است که امام فرمودند: «اصبروا علی ادائی الفرائض و صابروا عدوکم و رابطوا امامکم المنتظر» (نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۱۷) تولی و تبری موجب مودت و دوستی نسبت به اهل بیت رسول اکرم است و اظهار آن به صورت خاص در زمان غیبت نسبت به وجود مبارک امام زمان می‌باشد.

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ (شوری: ۲۳)؛ بگو: از شما در برابر رسالت‌م هیچ پاداشی جز مودت به نزدیکانم درخواست ندارم.

امام محمد باقر علیه السلام در مورد آیه شریفه فوق الذکر فرمود: یعنی (پیامبر فرمود) از شما فقط مودت نسبت به اهل بیت می خواهم. همچنین فرمود: خداوند مودت به اهل بیت علیهم السلام را بر آنها (مسلمانان) واجب کرد که اگر بدان عمل کردند به امر واجبی عمل کرده باشند و اگر از انجام آن سرباز زنند امر واجبی را ترک کرده باشند. (بحرانی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۱۳۹)

و همچنین (در رابطه با آیه) فرمود: یعنی من در مقابل پیامبری ام از شما هیچ پاداشی نمی خواهم جز اینکه اهل بیتم را اذیت نکنید صله رحم نسبت به آنها قطع نکنید نسبت به آنها بغض و کینه در دل نداشته باشید و صله رحم درباره شان به جا آورید و نسبت به آنها پیمان شکن نباشید. زیرا خداوند می فرماید: ﴿وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوَصَّلَ﴾ (عد: ۲۱)؛ مومنان کسانی هستند که آنچه را خدا به پیوستنش فرمان داده می پیوندند. (بحرانی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۱۴۰)

محبت به امام زمان نشانه شوق به ظهور آن حضرت و آماده شدن برای ظهور است، مودت همراه با معرفت است که انسان متعهد و مسئول و با اراده تربیت می کند. علاوه بر اینکه مودت خاندان پیامبر اجر رسالت است نشانه شوق و علاقه به ظهور آن بزرگوار و تشریف به لقاء و زیارت آن حضرت خواهد بود. (نظری منقره، ۱۳۸۹، ص ۳۴۶) در تفسیر آیه ذیل نیز به پابرجایی بر محبت اهل بیت اشاره شده است:

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ (بقره: ۲ و ۳)؛ این کتاب که هیچ تردیدی در آن نیست روشن گراه پرهیزکاران است. آنان که به غیب ایمان. جابر بن عبدالله انصاری پیرامون تفسیر این آیه از رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین روایت می کند که آن حضرت فرمودند: خوشا به حال صبرکنندگان در زمان غیبت او (مهدی) و خوشا به حال کسانی که بر محبت او پابرجا می مانند آنها کسانی هستند که خداوند در کتاب خویش چنین توصیفشان کرده و فرموده: الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ... سپس آن حضرت فرمودند: آنان حزب خدایند و آگاه باشید که حزب خداوند پیروز است. (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۱۸)

در ادامه گزاره های ارزشی در سند تحول بعد از بیان جایگاه ولایت مداری، بر امر مهم ولایت فقیه نیز تاکید شده است: «میراث نظری و عملی حضرت امام خمینی علیه السلام، تعمیق

علاقه و پیوند با انقلاب اسلامی، قانون اساسی و ولایت فقیه. (سند تحول، ۱۶) همچنین در بیان هدف‌های کلان سند تحول نیز التزام به ولایت فقیه به عنوان یکی از اهداف کلان نظام تعلیم و تربیت شمرده است: وفاداری به نظام جمهوری اسلامی ایران، اعتقاد و التزام عملی به اصل ولایت مطلقه فقیه. (سند تحول، ص ۲۴)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ (نساء: ۵۹): ای کسانی که ایمان آورده اید خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید.» منظور از اولوالامر در آیه شریفه امامان شیعه هستند. در عصر غیبت امام زمان، فقهای عادل کاردان به دلایل قطعی عقلی و نقلی از سوی شارع مقدس به ولایت بر مردم منصوب شده اند. (جوان آراسته، ۱۳۸۶، ص ۲۳۵) دلایل عقلی و نقلی قابل توجهی بر ضرورت و اثبات ولایت فقیه وجود دارد اگر چه در بسیاری از موارد بعد از تبیین ظهور آیات در قضاوت و صدور حکم الهی، به ثبوت ولایت فقیه منجر می‌گردد.

بی‌تردید ظاهر این آیه ناظر به اثبات اصل حکومت اسلامی است. این آیه به دنبال اشاره به امری بسیار با اهمیت است. این ظهور اولیه و ابتدایی آیه کریمه است. این ظهور، چنان روشن است که حتی اهل سنت نیز از زمان رحلت پیامبر گرامی اسلام تا کنون به آن استناد کرده و فرمانبرداری از حاکم و سلطان - هر که باشد - را واجب می‌دانند، علت مستنبط از این آیه یا قانده تجری، حکم می‌کنند که اطاعت از هر حاکمی که در مسیر آنان حرکت کند و آراسته به ویژگیهای آنان باشد نیز واجب است. بلکه، تردیدی نیست که برخی مراتب ولایت، فقط ویژه ائمه معصومین است. بنابراین، آیه ۵۹ سوره نساء همچنان که بر ثبوت ولایت - در بالاترین مرتبه آن برای چهارده معصوم دلالت دارد، بر ثبوت ولایت برای فقیه در زمینه‌های تشریح (به معنای تبیین احکام)، قضاوت و نیز ریاست بر جامعه دلالت دارد. (مظاهری، ۱۳۸۹)

۴.۴.۴. امر به معروف و نهی از منکر

ویژگی دیگر دانش آموز منتظر در سند تحول امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد: «ایجاد ساز و کارهای ترویج و نهادینه سازی فرهنگ ولایت مداری تولی و تبری، امر به معروف و نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار؛ زمینه سازی برای استقرار دولت عدل مهدوی (عج)».

(سند تحول، ص ۳۳) که می‌توان آیه شریفه ذیل را به عنوان بنیاد آن ذکر نمود:
 - «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (حج: ۴۱)؛ هم آنان که چون در زمین فرمانروایی عطاایشان می‌کنیم نماز را [با]
 شرایط ویژه‌اش] می‌خوانند و زکات می‌پردازند، و [مردم را] به کارهای پسندیده وامی‌دارند و از
 کارهای زشت باز می‌دارند، و فرجام [همه] کارها فقط در اختیار خداست.»

در بعضی از روایات، این آیه به حضرت مهدی علیه السلام و یارانش تفسیر شده است امام محمد
 باقر فرمود: این آیه اختصاص به آل محمد دارد، حضرت مهدی و اصحابش که خداوند آنها
 را مالک شرق و غرب می‌گرداند و دین را به وسیله او بر تمام ادیان پیروز می‌نماید و باطل و
 دین‌های ساختگی را به وسیله او و یارانش از میان برمی‌دارد و عدالت آنگونه گسترش می‌یابد
 که اثری از ظلم باقی نمی‌ماند، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و سرانجام کارها به
 دست خداوند است. (بحرانی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۴۴۷)

اقامه عدالت در تمام ابعاد آن و نهی از ظلم و ستم به هر شکلی که باشد بالاترین مصداق
 امر به معروف و نهی از منکر است که امام زمان برای تحقق آن قیام می‌فرماید و انسان
 منتظر در این امر از امام زمان خود پیروی می‌نماید.

۵.۴.۴. تقوا و خویشتن داری

در سند تحول رعایت تقوی و خویشتنداری را به عنوان یکی از راه کارهای
 تعلیم و تربیت بیان نموده است: «تعمیق تقوای الهی و مهارت خویشتنداری،
 انتخابگری درست و تعالی بخش مستمر دانش آموزان با استفاده از فرصت ایام الله، برگزاری
 مراسم آگاهی بخش و نشاط انگیز» (سند تحول، ص ۳۴) دانش آموز با تربیت مهدوی با تمرین
 تقوا و خویشتن داری این صفت را خویش تعمیق می‌بخشد.

خداوند در آیات زیادی از قرآن کریم سفارش به تقوا می‌فرماید و جایگاه و ارزش تقوا و
 سرانجام داشتن تقوا و عاقبت خیری متقین را بیان نموده است.

- «قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ
 لِلْمُتَّقِينَ (اعراف: ۱۲۸)؛ موسی به قومش گفت: [در برابر این تهدیدها و مشکلات پیش آمده] از

خداوند [قادر] کمک بخواهید و شکیبایی کنید، بی تردید زمین در سیطره مالکیت خداست، آن را به هرکس از بندگانش بخواهد می بخشد، و فرجام [نیک] برای کسانی است که خدا را [اطاعت کرده، از محرماتش] بپرهیزند.» و همچنین می فرماید:

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَطِيعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يَوْقِ شَحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (تغابن: ۱۶)؛ پس تا می توانید از خدا پروا بدارید و بشنوید و فرمان ببرید و مالی برای خودتان [در راه خدا] انفاق کنید و کسانی که از خست نفس خویش مصون مانند آنان رستگارند.»

رستگاری عاقبت انسان باتقوا است و فرد منتظر زمینه ساز ظهور بر امر تقوا اهتمام می ورزد و مصداق این آیه شریفه قرآن است: تعاونوا علی البر و التقوی (مانده: ۲)؛ در نیکی و تقوا یکدیگر را یاری کنید. بسیاری از صفات فوق الذکر در سند تحول براساس تقوا در فرد منتظر ایجاد می شود و براساس تقوا نیز ادامه می یابد و پایدار می گردد.

«عَنْ يَمَانَ التَّمَارِ قَالَ كُنَّا عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام جُلُوسًا فَقَالَ لَنَا إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً الْمُسْتَمْسِكِ فِيهَا بِدِينِهِ كَالْحَارِطِ لِلْقَتَادِ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا بِيَدِهِ فَأَيْكُمْ يُنْسِكُ شَوْكَ الْقَتَادِ بِيَدِهِ ثُمَّ أَطْرَقَ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً فَلْيَتَّقِ اللَّهَ عَبْدٌ وَلْيَسْتَمْسِكْ بِدِينِهِ.» (کلبی، ج ۲، ص ۱۳۲)

یمان تمار گوید: خدمت امام صادق عليه السلام نشسته بودیم، به ما فرمود همانا صاحب الامر را غیبتی است، هر که در آن زمان دینش را نگه دارد مانند کسی است که درخت خارقناد را با دست بتراشد. سپس فرمود: اینچنین و با اشاره دست مجسم فرمود - کدام یک از شما می تواند خار آن درخت را به دستش نگهدارد، سپس لختی سر بزیر انداخت و باز فرمود: همانا صاحب الامر را غیبتی است، هر بنده‌ئی باید از خدا پروا کند، و بدین خود بچسبید. یکی از مصداق تقوا و خویشترنداری رعایت حیا و پاکدامنی و پوشش مناسب برای مردان و زنان است. در سند تحول به این امر مهم به دفعات یاد شده است و دانش آموز مهدوی را متصف به آن معرفی می نماید از جمله: پاکدامن و باحیا (سند تحول، ص ۲۴) و «دین اسلام را حق دانسته و آن را به عنوان نظام معیار می شناسند و به آن باور دارند و آگاهانه، آزادانه، شجاعانه و فداکارانه برای تکوین و تعالی اخلاقی خود و دست یابی به مرتبه‌های از حیات طیبه و استقرار

حکومت عدل جهانی مهدوی از آن تبعیت می نمایند و به رعایت احکام و مناسک دین و موازین اخلاقی مقید هستند» (همان، ص ۳۰) و «برنامهریزی به منظور اقتناع فکری دانش آموزان برای پذیرش قلبی و درونی حیا، عفاف، حجاب و عمل به آن با تبیین دیدگاه اسلام» (همان، ص ۳۶) و «برنامه ریزی و تمهید مقدمات برای پوشش کامل دوره آموزش عمومی و برخوردار از کیفیت مناسب در تمام مناطق کشور» (همان، ص ۳۸) پاکدامنی و پوشش تبیین شده در سند تحول بر آیاتی شریفه مربوط به پاکدامنی و پوشش در قرآن استوار است.

«قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (نور: ۳)؛ به مردان با ایمان بگو دیده فرو نهند و پاکدامنی ورزند که این برای آنان پاکیزه تر است زیرا خدا به آنچه می کنند آگاه است.»

«وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ (نور: ۳۱)؛ و به زنان با ایمان بگو دیدگان خود را از مهر نامحرمی [فرو بندند و پاکدامنی ورزند و زیورهای خود را آشکار نگردانند مگر آنچه که طبعاً از آن پیداست و باید روسری خود را بر سینه خویش [فرو] اندازند.»

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذِينَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (احزاب: ۵۹)؛ ای پیامبر! به زنان و دخترانت و به زنان مؤمنان بگو پوشش های خود را بر خود فروتر گیرند این برای آنکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند [به احتیاط] نزدیکتر است و خدا آمرزنده مهربان است.»

و در نهایت می توان گفت صفات والای منتظران واقعی امام زمان در این آیه کریمه تجلی یافته است:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ حَشِبُهُمْ وَيَجْئُونَهُ أَذْلِيَّةً عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ أَعْرَجَ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ لِجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (مائدة: ۵۴)؛ ای کسانی که ایمان آورده اید! هر کس از شما از دین خود برگردد به زودی خدا گروهی [دیگرا] را می آورد که آنان را دوست می دارد و آنان [نیز] او را دوست دارند [اینان] با مؤمنان فروتن [و] بر کافران سرفرازند در راه خدا جهاد می کنند و

از سرزنش هیچ ملامت‌گری نمی‌ترسند این فضل خداست آن را به هر که بخواهد می‌دهد و خدا گشایشگر دناست.»

علی بن ابراهیم نقل می‌کند: این آیه خطاب به آن عده از اصحاب پیامبر خدا ﷺ است که حق آل محمد ﷺ را غصب کردند و از دین خدا برگشتند. «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۳۱، ص ۵۷۷)؛ در مورد امام زمان ﷺ و یاران او نازل شده است.

دوستی در راه خدا، خضوع، سرسختی در مقابل کافران، جهاد و هراس نداشتن از سرزنش سرزنش نکردن ویژگی‌هایی است که در این آیه کریمه به آن اشاره شده است که می‌توان سایر صفات برجسته انسان منتظر را نشئت گرفته از آنها دانست. این آیه سخن از مرتدانی که طبق پیش‌بینی قرآن بعدها از این آئین مقدس روی برمی‌گرداندند به میان می‌آورد و به عنوان یک قانون کلی به همه مسلمانان اخطار می‌کند: اگر کسانی از شما از دین خود بیرون روند، زیانی به خدا و آئین او و جامعه مسلمین و آهنگ سریع پیشرفت آنها نمی‌رسانند، زیرا خداوند در آینده جمعیتی را برای حمایت این آئین برمی‌انگیزد. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ سِيسَ صِفَاتِ كِسَانِي كَه بَايِدَ اِيْن رِسَالَتِ بَزْرِك رَا اِنجَام دهنند، شرح می‌دهد: ۱- آنها به خدا عشق می‌ورزند و جز به خشنودی او نمی‌اندیشند هم خدا آنها را دوست دارد و هم آنها خدا را دوست دارند. «يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ». ۲ و ۳- در برابر مؤمنان خاضع و مهربان و در برابر دشمنان و ستمکاران، سرسخت و خشن و پرقدرتند. «أَذَلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ» ۴- جهاد در راه خدا به طور مستمر از برنامه‌های آنها است. «يَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ». ۵- آخرین امتیازی که برای آنان ذکر می‌کند این است که در راه انجام فرمان خدا و دفاع از حق، از ملامت هیچ کسندگی نمی‌هراسند. «وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ» در حقیقت علاوه بر قدرت جسمانی، چنان شهامتی دارند که از شکستن سنت‌های غلط و مخالفت با اکثریت‌هائی که راه انحراف را پیش گرفته‌اند، و با تکیه بر کثرت عددی خود دیگران را به باد استهزاء می‌گیرند، پروائی ندارند.

در روایات دیگری می‌خوانیم این آیه درباره یاران مهدی ﷺ نازل شده است که با تمام قدرت در برابر آنها که از آئین حق و عدالت مرتد شده‌اند می‌ایستند و جهان را پیرایمان و

عدل و داد می‌کنند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳، ج ۴، ص ۴۱۵) در سند تحول به چگونگی استفاده از همه ظرفیت‌ها برای تربیت دانش آموز با این ویژگی‌های تربیتی اشاره شده است: «استفاده از ظرفیت برنامه‌های درسی، منابع آموزشی، شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات، کتابخانه، فرصت اردوها و فعالیت‌های برون مدرسه به ویژه مساجد و کانون‌های مذهبی برای تقویت معرفت و باور به معارف الهی به ویژه اعتقاد به توحید و معاد و ولایت و انتظار با رویکرد قرآنی، روایی و عقلانی در دانش آموزان.» (سند تحول، ص ۳۵)

۴.۵. اعتلای فرهنگ عمومی در راستای تحقق جامعه جهانی عدل مهدوی

در سند تحول در راستای نیل به اعتلای فرهنگ عمومی در جهت تحقق جامعه مهدوی از بستر مدرسه اصولی را بیان نموده است: «ارتقای نقش نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی و خانواده در رشد و تعالی کشور، بسط و اعتلای فرهنگ عمومی و زمینه سازی برای اقتدار و مرجعیت علمی و تکوین تمدن اسلامی- ایرانی در راستای تحقق جامعه جهانی عدل مهدوی با تأکید بر تعمیق معرفت و بصیرت دینی و سیاسی، التزام به ارزشهای اخلاقی، وفاداری به نظام جمهوری اسلامی ایران، اعتقاد و التزام عملی به اصل ولایت مطلقه فقیه و مردم سالاری دینی، تحکیم وحدت ملی، تقویت روحیه علمی، رعایت حقوق و مسئولیت‌های اجتماعی، ارتقای آداب و آئین زندگی متعالی، بهداشتی و زیست محیطی.» (سند تحول، ص ۲۴)

تأثیر خانواده و جامعه در زمینه سازی تحقق جامعه مهدوی امری بدیهی و روشن می‌باشد و جامعه جهانی مهدوی در صورت اعتلای فرهنگ عمومی از مجتمع انسان‌های صالح تشکیل خواهد شد، شایستگی و شایسته سالاری در فرهنگ عمومی است که زمینه تشکیل حکومت صالحان در زمین را فراهم می‌آورد و این مهم در بستر یک نظام تعلیم و تربیت مهدوی از کانون خانواده و سپس مدرسه و بعد از آن جامعه تحقق می‌پذیرد. «کیفیت و چگونگی ارتباط جامعه منتظر به جامعه مهدوی موضوعی اساسی است، بازخوانی شاخص‌های جامعه مهدوی، چارچوب مناسبی برای حرکتی صحیح در امتداد جامعه مهدوی ارائه می‌دهد. (بهریزی لک و همکار، ۱۳۹۹) نظام تعلیم و تربیت رسمی ما نقش مهمی در آماده سازی جامعه

منتظر برای رسیدن به جامعه مهدوی که یکی از اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می باشد، دارد؛ چنانکه همه نهادهای فرهنگی در این آماده سازی نقشی اساسی دارند. اندیشه مهدویت و موعودگرایی اسلام نقشی مهم در محیط های گوناگون فرهنگی و اعتقادی ایفا کرده و عاملی بنیادین در ایجاد جامعه زمینه ساز است، ایجاد جامعه زمینه ساز به معنای ایجاد زمینه ظهور انجام دادن اصلاحات سیاسی - اجتماعی و آماده کردن جامعه برای پذیرش انقلاب جهانی امام منتظر را در بر می گیرد که در این زمینه نهادهای فرهنگی نقشی محوری و مهم را ایفا می کنند. (نجاتی منفرد و همکاران، ۱۳۹۱)

آنچه در سند تحول بر آن تاکید دارد ایجاد نظام سازی دینی است که لازم است در بستر مدرسه، خانواده و جامعه تحقق پذیرد.

یکی از بارزترین وظایف جامعه منتظر، زمینه سازی تحقق جامعه مهدوی و حرکت در مسیر ایجاد و آغاز عصر ظهور است، قطعاً آماده سازی و حرکت در مسیر حکومت آرمانی حضرت ولی عصر به مقدمات و تمهیداتی نیاز دارد که از آن جمله، ایجاد نظام سازی دینی در جامعه منتظر است. (غلامی، ۱۳۹۹)

آیاتی از قرآن کریم به تحقق جامعه مهدوی اشاره دارد که می توان بنیادهای قرآنی این فرآیند از سند تحول را بر آن اساس بیان نمود به شرح ذیل می باشد:

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ (انبیاء: ۱۰۵)؛ و در حقیقت، در زبور پس از تورا نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد. خداوند در زبور، تورات و قرآن بیان نموده است که سرانجام انسان های صالح و شایسته وارث نهایی زمین خواهند بود. و این افراد همان کسانی هستند که جامعه مهدوی را محقق می سازند.

از امام باقر علیه السلام نقل شده که منظور از صالحان، اصحاب حضرت مهدی علیه السلام در آخر الزمان هستند. (استرآبادی، ۱۴۰۹ق، ص ۳۲۷)

﴿أَيُّنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا﴾ (بقره: ۱۴۸)؛ هر کجا که باشید، خداوند همگی شما را (به سوی خود باز) می آورد.

از امام صادق علیه السلام نقل شده که این آیه درباره قائم و اصحابش نازل شده، که بدون قرار و وعده قبلی جمع خواهند شد. (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص ۳۱۳)

و نیز امام محمد باقر علیه السلام فرمودند: آنها اصحاب قائم هستند. (نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۲۳۱)
 ﴿وَيَوْمَئِذٍ يُفْرِحُ الْمُؤْمِنُونَ (روم: ۴)؛ و در آن روز است که مؤمنان از یاری خدا شاد می گردند.﴾
 بر پایه روایتی از امام صادق علیه السلام، منظور از خوشحالی مومنان در آن روز نسبت به قیام و ظهور حضرت قائم علیه السلام است. (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۸۷)

اجتماع مومنون در زمان ظهور امام زمان شادمان هستند و تحقق وعده الهی را می بینند.
 - ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يُعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (نور: ۵۵)؛ خداوند به کسانی از شما که مؤمنند و کارهای شایسته انجام داده اند وعده داده که حتماً آنان را در زمین جانشین [اقوام به هلاکت رسیده] کند، همان گونه که پیشینیان آنان را جانشین [دیگران] گردانید، و به یقین، دینشان را که برای آنان پسندیده به سودشان استوار و پایرجا کند، و حتماً ترس آنان را [از دشمنان] به امنیت تغییر دهد، [این در حالی است که] مرا می پرستند، [و] چیزی را شریک من قرار نمی دهند، آنان که پس از این [نعمت های ویژه] ناسپاسی ورزند البته منحرف و نافرمانند.﴾

حضرت علی بن الحسین آیه را تلاوت نمود و فرمود: به خدا سوگند که آنان شیعیان ما اهل بیت هستند و خداوند مومنان و صالحان را در زمین به دست مردی از خانواده ما که او مهدی است به حکومت می رساند و او همان است که پیامبر درباره او فرمود: مردی از اهل بیت من که هم نام من است بیاید و زمین را همانطور که پر از ظلم و ستم شده است پر از عدل و داد کند. (بحرانی، ج ۶، ص ۶۱۸) همین حدیث از امام محمد باقر و امام جعفر صادق علیهما السلام روایت گردیده است. (حویزی، ج ۳، ص ۶۲۰) و ابی بصیر از ابو عبدالله روایت کرده که فرمود این آیه در مورد قائم و یارانش نازل گردیده است. (نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۱۷۵)

وعده استخلاف در آیه، جز با اجتماعی که با ظهور مهدی علیه السلام بر پا می شود با هیچ

شده است پیشوا و وارث زمین خواهند شد و مجتمع صالح را تشکیل خواهند داد. - «قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (اعراف: ۱۲۸)؛ موسی به قومش گفت: [در برابر این تهدیدها و مشکلات پیش آمده] از خداوند [قادر] کمک بخواهید و شکیبایی کنید، بی تردید زمین در سیطره مالکیت خداست، آن را به هرکس از بندگانش بخواهد می بخشد، و فرجام [نیک] برای کسانی است که خدا را [اطاعت کرده، از محرماتش] بپرهیزند. البته همانطور که این مجتمع صالح مهدوی تحقق نمی پذیرد مگر با اعتلای فرهنگ جامعه، ابتلاء و امتحان و آمادگی رزمی نیز از لوازم جدا نشدنی آن می باشد. در سند تحول با بیان ویژگی هایی؛ تلاشگر، ظلم ستیز، جهادگر و شجاع (سند تحول، ص ۲۴) شجاعانه و فداکارانه (همان، ص ۳۰) روحیه جهادی (همان، ص ۳۳) روحیه مسئولیت پذیری (همان، ص ۴۲) به این بعد از زمینه سازی جامعه مهدوی اشاره نموده است. و انسان به واسطه ابتلاء و امتحان الهی است که به این ویژگی ها دست می یابد. آیات کریمه ذیل به بنیادهای قرآنی این صفات اشاره دارد:

«إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي (بقره: ۲۴۹)؛ خداوند شما را به وسیله رودخانه ای خواهد آزمود. پس هرکس از آن بنوشد از [پیروان] من نیست.»

از امام صادق علیه السلام در ذیل این آیه نقل شده که اصحاب امام زمان علیه السلام هم، مانند یاران طالبوت، امتحان و آزمایش می شوند. (نعمانی، ۱۴۳۴ق، ص ۲۳۳)

- «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُوهُمْ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ» (انفال: ۶۰)؛ برای [رویارویی با] کافران، هرچه از نیرو [نفرات و ساز و برگ جنگی] و اسبان کارآمد دارید آماده کنید! تا به وسیله آنها دشمن خدا و دشمن خودتان و دشمنانی غیر ایشان را که نمی شناسید ولی خدا آنان را می شناسد بترسانید.»

از این آیه می توان استفاده نمود که تحصیل نیرو و قواء جنگی در هر عصری مناسب با اقتضاء زمان بر مسلمانان از اهم واجبات است و به هر قیمتی تمام می شود باید تهیه نمایند که حفظ اسلام منوط به آن است و همچنین اعتبارات و شئون که موجب عظمت و شوکت اسلام و رعب کفار از مسلمانان است و حفظ این معنی مقدم است بر حفظ فروعی که

اساس اسلام توقف بر آن ندارد تفسیر روان جاوید از علی بن ابراهیم نقل شده منظور از قوه در این آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا سَتَطْعَمْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ»؛ سلاح است. (تفسیر اهل بیت علیهم السلام، ج ۵، ص ۶۱۲)

از آنجا که افراد جامعه از نظر افکار و طبایع با هم متفاوت هستند و هیچ مجمعی بر اساس سنتی که حافظ منافعشان باشد اجتماع نمی‌کنند، مگر اینکه اجتماع دیگری علیه منافعش و مخالف باسنتش تشکیل خواهد یافت و دیری نمی‌گذرد که این دو اجتماع کارشان به نزاع و مبارزه می‌کشد، پس در اجتماعات بشری گریزی از وقوع جنگ نیست، لذا برای یک جامعه صالح آمادگی و تجهیز در برابر دشمنان از واجبات فطری می‌باشد. و در تعالیم عالیه اسلام که دین قیم است و خدای متعال آن را برای بشر فرستاده، حکومتی را برای بشر اختیار کرده که باید نام آن را حکومت انسانی گذاشت، که در آن حکومت، کلیه حقوق برای فرد و جامعه محفوظ می‌باشد، به خلاف حکومت‌های فردی استبدادی که در آنها امور مطابق تمایلات حاکمه جریان دارد اما حکومت اسلامی، حکومتی انسانی است که حقوق تک‌تک افراد رعایت می‌شود، لذا تکلیف دفاع از حوزه حکومت اسلامی و سعی برای برپا داشتن آن شامل جمیع افراد جامعه می‌شود. (طباطبایی، ج ۹، ص ۱۵۱) بنابراین برای رسیدن به یک تربیت مهدوی اعتلای فرهنگ عمومی جوامع نقشی اساسی دارد که در بستر اعتلای فرهنگ عمومی انسان‌های صالح، مومن، پرهیزکار، صبور، ظلم ستیز و مجاهد تربیت می‌شوند و وعده‌های الهی در مورد جامعه آرمانی تحقق می‌یابد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه: مهدی الهی قمشه‌ای، قم، آیین دانش
۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۳ ش)، *کمال الدین و تمام النعمه*، ترجمه: منصور پهلوان، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
 ۲. بحرانی، هاشم (۱۴۲۷ ق)، *المحجّه فیما نزل فی القائم*، قم: دارالموده.
 ۳. ----- (۱۳۸۹ ش)، *تفسیر روایی البرهان*، ترجمه: رضا ناظمیان و همکاران.
 ۴. بقایی، حسین؛ میهمان دوست، حمید؛ قهرمانی فرد، فاضل؛ قهرمانی فرد، کامیار (۱۳۹۲ ش)، «الگوی مفهومی- عملیاتی راه‌انداز راهبردهای تربیت مهدوی در نظام آموزشی کشور»، *مجله مشرق موعود*، شماره ۲۶، سال هفتم.
 ۵. بهروزی لک، غلامرضا؛ نصرتی، علیرضا (۱۳۹۹ ش)، «واکاوی آینده مطلوب توسعه کارآفرینی براساس شاخص‌های جامعه مهدوی»، *مجله مشرق موعود*، ش ۵۶.
 ۶. پورقیومی، ایوب (۱۳۹۱ ش)، *بیداری اسلامی و جامعه جهانی مهدوی*، *دوفصلنامه علمی- پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، سال دوم، ش ۶.
 ۷. تاجری نسب، غلامحسین، (۱۳۸۵)، «مهدویت در قرآن»: آیات مختص، *مجله سفینه*، ش ۱۲، دوره ۳.
 ۸. جوان آراسته، حسین (۱۳۸۶)، *مبانی حکومت اسلامی*، قم: موسسه بوستان کتاب.
 ۹. جواهری، محمدرضا، (۱۳۹۹)، «کنش‌ها و کارکردهای انقلاب اسلامی ایران در تقویت و توسعه آموزه مهدویت»، *فصلنامه علمی ترویجی مهدویت*، ش ۳۴، سال نهم.
 ۱۰. حسینی استرآبادی، علی (۱۴۰۹ ق)، *تاویل الآیات الظاهره*، بی جا.
 ۱۱. حسینیان قمی، مهدی (۱۳۹۳)، *پژوهش‌کنده مهدویت*.
 ۱۲. حویزی، عبد علی (۱۴۱۵ ق)، *تفسیر نورالثقلین*، تهران: اسماعیلیان.
 ۱۳. خارستانی، اسماعیل؛ سیفی، فاطمه، (۱۳۹۳)، «جایگاه ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری در اسلام و عوامل مؤثر بر تحکیم آن مبتنی بر قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام»، *مجله سراج منیر*، ش ۱۷، دوره ۵.
 ۱۴. خوشفر، محسن، (۱۳۹۹)، «گونه‌شناسی آیات مهدویت با تأکید بر تفسیر *اطیب البیان*»، *فصلنامه علمی ترویجی مهدویت*، ش ۳۳، سال نهم.
 ۱۵. سرمدی، محمدرضا؛ میردامادی، سیدمحمد؛ شیروانی، خجسته، (۱۳۹۲)، «نقش معلم در زمینه‌سازی ظهور و تحقق جامعه اسلامی»، *فصلنامه علمی- ترویجی پژوهش‌های مهدوی*، سال دوم، شماره ۷.
 ۱۶. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، (۱۳۹۰)، *شورای عالی انقلاب فرهنگی*، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
 ۱۷. طباطبایی محمدحسین (۱۳۷۴)، *تفسیر المیزان*، ترجمه: محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
 ۱۸. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۵۰)، *مجمع البیان*، ترجمه: هاشم رسولی و دیگران، تهران: فراهانی.

۱۹. طیب، عبدالحسین (۱۳۸۶)، تفسیر طیب البیان، موسسه جهانی سبطین.
۲۰. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۶۳)، تفسیر عیاشی، محقق: هاشم رسولی محلاتی، قم: چاپخانه العلمیه.
۲۱. غلامی، نجفعلی، (۱۳۹۹)، «پیش فرض‌های نظام‌سازی (نظام اسلامی) در جامعه منتظر براساس اندیشه رهبر معظم انقلاب»، دوفصلنامه جامعه مهدوی، دوره ۱، ش ۲.
۲۲. فقیهی، علی نقی؛ امیری، شعله؛ شریفی، فاطمه (۱۳۹۴)، «تبیین هویت اخلاقی فرد منتظر و راهکارهای پرورش آن در توجواتان»، پژوهشکده مهدویت.
۲۳. فیض کاشانی، محمد (۱۴۱۵ق)، تفسیر صافی، تهران: مکتبه الصدر.
۲۴. قریشی، علی اکبر (۱۳۷۵)، تفسیر احسن الحدیث، تهران: بنیاد بعثت.
۲۵. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق)، البرهان القمی، قم: دارالکتب.
۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۱ق)، اصول کافی، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.
۲۷. مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۶)، بحار الانوار، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
۲۸. مرادی، مسعود؛ سیدکلان، میرمحمد؛ عیاری، لیلیا (۱۴۱۵ق)، پژوهشکده مهدوی.
۲۹. مظاهری، حسین، (۱۳۸۹)، «ولایت فقیه از منظر عقل و قرآن»، نشریه حکومت اسلامی، سال پانزدهم، ش ۱.
۳۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۳)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب اسلامیه.
۳۱. موسوی، مهدی، (۱۳۸۸)، «مدرسه مهدوی درآمدی بر فلسفه و نظام آموزش و پرورش زمینه ساز ظهور»، مجله مشرق موعود، ش ۱۰، دوره ۳.
۳۲. موسوی اصفهانی، محمد تقی (۱۳۸۶)، مکیال المکارم، قم: مسجد مقدس جمکران.
۳۳. نجاتی منفرد، علیرضا؛ بوالحسنی، خسرو؛ محمدی، حسین، (۱۳۹۱)، رسالت نهاد‌های فرهنگی در ایجاد جامعه زمینه ساز، همایش دکترین مهدویت، دوره ۸.
۳۴. نظری منفرد، علی، (۱۳۸۱)، امام مهدی از تولد تا رجعت، چاپ چهارم، نشر جلوه کمال.
۳۵. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۴۳۴ق)، نشر صدوق، موسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت: لبنان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی